

## ВІД УПОРЯДНИКА

Минулого року українська громадськість відзначила 95 років з дня народження і 40 років з дня смерті академіка Володимира Гнатюка, одного з найвизначніших діячів української науки кінця XIX і першої чверті XX ст.

Володимир Гнатюк (1871—1926) був видатним фольклористом й етнографом, видавцем і популяризатором української літератури і літератур слов'янських народів, мовознавцем, журналістом, перекладачем та відомим громадським діячем. За 30 років творчої праці він опублікував майже тисячу наукових праць, статей, рецензій та заміток. Такі його збірники, як «Коломиїки» (3 т.), «Колядки і щедрівки» (2 т.), «Галицько-руські анекdotи», «Гаївки», «Галицько-руські народні легенди» (2 т.), «Знадоби до галицько-руської демонології» (2 т.), «Народні оповідання про опришків», «Українські народні байки» становлять золотий фонд української фольклористики. Недаремно Іван Франко називав його «феноменально щасливим збирачем всякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівнював ні один».<sup>1</sup> Такі його теоретичні праці як «Українська народна словесність», «Пісенні новоговори в українсько-руській народній словесності», «Словачький опришок Яношік в народній поезії» та десятки інших ще й сьогодні не втратили своєї актуальності.

Його голос був дуже авторитетним і в мовознавчих, історичних та літературознавчих питаннях. Як довгорічний секретар Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, директор «Видавничої спілки» та редактор «Літературно-наукового вістника» він був у тісних стосунках майже з усіма тогочасними українськими письменниками і вченими та з цілим рядом слов'янських і західноєвропейських діячів.

<sup>1</sup> «Літературно-науковий вістник» (далі — ЛНВ) 1906, кн. IX, стор. 502—503.

Разом з тим, він був чи не найліпшим знатцем і дослідником колишньої «Угорської Русі», яку особисто відвідав шість разів і зібрав тут колосальний матеріал, опублікований в шести томах «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» та в цілому ряді інших праць. Ці матеріали ще й досі є неперевершеним джерелом пізнання українського фольклору Закарпатської України, Пряшівщини, Бачки й Банату. Крім фольклору, він досліджував ще й етнографію, мову, історію, літературу, публіцистику, економічні, соціальні та національні проблеми закарпатських земель. Далеко неповний список праць В. Гнатюка присвячений цим питанням перевершує сотню. Та справа не лише в кількості. Кожна з наукових праць В. Гнатюка написана з глибоким знанням справи, побудована на багатому фактичному матеріалі.

Один з кращих знатців життя і творчості В. Гнатюка М. Т. Яценко підкреслює, що «фольклоризм Гнатюка характеризується матеріалістичною основою та діалектичним підходом до законів розвитку народної творчості».<sup>2</sup> Далі той же автор наголошує, що «Гнатюк внес свій вклад у вітчизняну матеріалістичну естетику... та виступав з гострою критикою існуючого суспільного ладу...»<sup>3</sup>

Цей матеріалістичний підхід до досліджуваних проблем та критику існуючого суспільства найліпше можна простежити в його працях про Закарпаття.<sup>4</sup>

Та незважаючи на все це, діяльність В. Гнатюка, зокрема на ділянці дослідження Закарпаття, досі ще належно не вивчена, тому й мало відома серед нашої громадськості. З його іменем не зустрінемось в жодному підручнику для наших шкіл, хоч в дослідженні Закарпаття він зробив далеко більше, ніж будь-який інший вчений XIX–XX ст.

Причини такого замовчування місця В. Гнатюка в історії закарпатської культури полягають в ставленні до нього представників буржуазної культури.

В. Гнатюк від своїх перших кроків по Закарпатті гостро і некомпромісно виступав не лише проти мадьяризаторської політики австро-угорського уряду, але й проти москофільських тенденцій тогочасної закарпатської інтелігенції. До останніх днів свого життя він не перестав твердити і доводити численними працями, що закарпатське населення є складовою частиною великого українського народу, тому не дивно, що офіційні австро-угорські органи робили все, щоб не допустити розповсюдження книжок В. Гнатюка серед населення «Угорської Русі». В цих снагах урядові допомагала тогочасна місцева інтелігенція, яка, як неоднократно підкреслював В. Гнатюк, була скрізь-наскрізь мадьяризована і в діяльності В. Гнатюка обачала небезпечного агітатора за культурне об'єднання населення Закарпаття з галицькими українцями, які в той час задавали тон загально-українському національному рухові.

<sup>2</sup> М. Т. Яценко, Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність. Київ, 1964, стор. 9–10.

<sup>3</sup> Там же, стор. 10.

<sup>4</sup> Під терміном «Закарпаття» розуміємо і ті українські етнічні області, які після першої та другої світових війн залишились за межами Закарпатської України; в Чехословаччині, Югославії, Румунії та Угорщині. Для кращого розуміння вживаемо і традиційні назви: «Угорська Русь», «Пряшівщина», «Бачка» та «Банат».

Недооцінка діяльності В. Гнатюка на полі дослідження народної культури Закарпаття була зумовлена ще й тим, що в 30–50 рр. його ім'я було несправодливо забутим і на Радянській Україні. Лише в 1964 р. АН УРСР видала цитовану вже грунтовну і вичерпну монографію М. Т. Яценка про життя і фольклористичну діяльність В. Гнатюка.<sup>5</sup> В 1966 р. видано збірник найосновніших теоретичних праць В. Гнатюка з фольклористики.<sup>6</sup>

Про місце В. Гнатюка в закарпатській фольклористиці на Україні вийшли лише дві статті: В. Камінського «Угорська Україна в етнографічних працях В. Гнатюка»<sup>7</sup> та М. Г. Яська «Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття».<sup>8</sup> Обидві вони подають лише огляд найосновніших праць вченого.

Наприкінці 50-х років і в 60-х роках появляється кілька невеликих статей про діяльність В. Гнатюка і в Пряшівщині, зокрема в ж. «Дукля»,<sup>9</sup> «Дружно вперед»,<sup>10</sup> «Школа і життя»,<sup>11</sup> в «Народному календарі»<sup>12</sup> та «Науковому збірнику Музею української культури в Свиднику».<sup>13</sup> В 1964 р. в Пряшеві видано збірник казок із східнословашьких записів В. Гнатюка.<sup>14</sup>

Та це лише перші кроки на шляху до вивчення і популяризації дослідницької та культурно-громадської праці В. Гнатюка на Пряшівщині.

З метою глибшого пізнання й освітлення життя і наукової діяльності В. Гнатюка Свидницький музей української культури вирішив присвятити цей збірник наукових праць пам'яті визначного вченого.<sup>15</sup>

<sup>5</sup> Див. рецензію в ж. «Дукля», 1965, № 2, стор. 103–106 та «Český lid», 1965, № 4, стор. 242–243.

<sup>6</sup> В. М. Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість. Упорядкування, вступна стаття та примітки М. Т. Яценка, Київ 1966, стор. 248.

<sup>7</sup> «Записки історично-філологічного відділу УАН», Київ, 1929, стор. 149–174.

<sup>8</sup> «Наукові записи Ужгородського державного університету», 1958, т. XXXIII, стор. 101–114.

<sup>9</sup> Ф. Глафачек, Моя подорож по Закарпатській Україні в 1896 році, «Дукля», 1957, № 4, стор. 53–66; О. Злінський, Володимир Гнатюк і збійський казкар, «Дукля», 1962, № 1, стор. 24–25.

<sup>10</sup> М. Мушинка, Каєки записав Володимир Гнатюк. Рубрика «Перлинин нашого фольклору», «Дружно вперед», 1963, № 9, стор. 26; його ж, Володимир Гнатюк – неперевершений дослідник нашого фольклору. Рубрика «Сторінка нашого минулого», «Дружно вперед», 1966, № 5, стор. 18–19. (Гут же опубліковано дві досі искідомі фотографії В. Гнатюка, а на обкладинці його кольоровий портрет від невідомого художника); його ж, З намагань за українську літературну мову на Закарпатті, «Дружно вперед», 1966, № 10, стор. 24–25.

<sup>11</sup> М. Мушинка, Слово в дискусію 40-річної давності, «Школа і життя» – педагогічний додаток ж. «Дружно вперед», 1964–65, № 11–12, стор. 10–11.

<sup>12</sup> М. Мушинка, Володимир Гнатюк і Східна Словаччина, «Народний календар» на 1966 р., Пряшів, 1965, стор. 40–42.

<sup>13</sup> М. Мушинка, Володимир Гнатюк. (В праці «До історії збирання українського фольклору Східної Словаччини»). «Науковий збірник Музею української культури в Свиднику», т. I, стор. 202–207.

<sup>14</sup> Українські народні казки Східної Словаччини. Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка, Українська редакція Словашького педагогічного видавництва, Пряшів, 1965, т. I, стор. 222.

<sup>15</sup> Наш задум – присвятити В. Гнатюку науковий збірник – не новий. Незадовго після його смерті, в 1927 р. пам'яті Гнатюка було присвячено окремий номер «Записок Історично-філологічного відділу української Академії Наук» (кн. X, упорядник акад. А. Кримський). В ньому надруковано шість статей, присвячених біографії В. Гнатюка.

В 1929 р. Філарет Колесса присвятив В. Гнатюкові спеціальний том «Матеріалів до

Перша частина нашого збірника охоплює праці, безпосередньо пов'язані з іменем В. Гнатюка. Крім дуже цінної і досі не друкованої статті самого В. Гнатюка про мовне питання на Закарпатській Україні, тут публікується кілька часткових праць про різні аспекти діяльності визначного українського вченого. Потрібно відзначити зокрема спогади про зв'язки з В. Гнатюком 90-річного празького наукового і громадського діяча Ф. Главачка.

Йосиф Шелепець у своїй статті розглядає діяльність В. Гнатюка на ділянці вивчення карпатської групи південозахідних українських говорів, а М. Мушинка показує його як дослідника фольклору Пряшівщини (запукаючи сюди і фольклор переселенців з території Східної Словаччини в Югославії та Румунії). Про важкі останні роки життя В. Гнатюка красномовно свідчать його листи до І. Панькевича, публіковані як додаток до статті про зв'язки і співпрацю між обома вченими.

Один з найстарших чехословацьких дослідників закарпатської культури Ф. Тіхий на сторінках нашого збірника публікує кілька пісенних записів із своєї експедиції по слідах В. Гнатюка в Югославії 1927 р. Ці записи мають передусім історичну цінність, тому що ними були вперше зафіксовані мелодії пісень югославських українців. Як відомо, В. Гнатюк, після цього й інші збирачі записували лише тексти без їх мелодій. Стаття румунського фольклориста Івана Ребушака подає цікаві відомості про зміни у фольклорі банатських українців, серед яких В. Гнатюк побував у 1903 р.

В кінці першої частини подано бібліографію праць В. Гнатюка про «Угорську Русь», яка охоплює понад 100 даних.

Другу частину наукового збірника становлять загальні науково-дослідні статті, присвячені вивченю українського етносу Східної Словаччини, а саме: статті з історії, літературознавства, етнографії, фольклористики та мовознавства. Проблематика статей спрямована на такі питання, якими цікавився і В. Гнатюк: пансловістський рух в Східній Словаччині і боротьба проти мадьяризаторської політики австро-угорського уряду в другій половині XIX ст. (Е. Глеба), вивчення епістолярної спадщини одного з найвизначніших представників закарпатської культури XVIII ст. А. Бачинського (А. Шелепецький), словацько-українські літературні взаємини першої половини XIX ст. (В. Матула), система родинних відносин в одному з найвідсталіших сіл Східної Словаччини (Н. Шуркала), життя і творчість особистого друга В. Гнатюка М. Врабеля (К. Заклинський), генеза лемківської «ладканки» (В. Гошовський), історія одної з найстарших колядок Лабірінти (О. Зілинський), аналіз першої пряшівської газети, видаваної українською літературною мовою (М. Штець), вказівки до друкування діалектних та фольклорних матеріалів (А. Куримський).

В заключній частині публікуємо ювілейні статті про трьох сучасних представників нашого культурного життя, огляди поезії та прози україн-

української етнографії й антропології», який крім вступної розвідки упорядника охоплює 24 наукові праці з галузей, близьких до наукових зацікавлень В. Гнатюка. Друга частина цього тома, в якій мав бути огляд наукової діяльності В. Гнатюка, бібліографії його праць, матеріали до його життєпису, листи, спогади і т. д., не вийшла.

ських письменників Чехословаччини та огляд наукових праць про Пряшівщину за 1965 р. Тут же подаємо звіти про роботу кожної української установи в Пряшівщині в 1965 р. (КСУТ-у, музею, видавництва, радіомовлення, театр, ансамблю, українських кафедр та дослідного інституту). Оскільки цього року подаємо такі звіти вперше, то до кожного з них ми включили коротку вступну замітку про історію виникнення даної установи.

Публікуючи такі огляди і звіти, Музей української культури хоче систематично інформувати громадськість про події в нашій літературі, науці та культурно-громадському житті. Разом з тим, ми хочемо таким способом фіксувати ці події для майбутніх дослідників теперішнього нашого життя.

Випускаючи в світ третій номер «Наукового збірника», складаємо щиру подяку всім, хто надіслав нам зауваження до двох попередніх номерів, зокрема численним рецензентам дома і за кордоном. Найбільше нас радують теплі відгуки про наш збірник на Радянській Україні. Зауваження, висловлені в рецензіях і поза них, ми намагалися реалізувати вже в цьому збірнику. Разом з деякими радянськими рецензентами ми жаліємо, що наш збірник не може потрапити на книжковий ринок Радянського Союзу, та вирішили це питання ми не в силі.

Микола Мушинка